

УДК 338.24.01

С. В. Козловський,

д. е. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса,
м. Вінниця

А. В. Непиталюк, аспірант, Донецький національний університет імені Василя
Стуса, м. Вінниця

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СТІЙКОСТІ

Зміни чисельності та структури населення через об'єктивний природний та механічний рух визначають масштаби національного виробництва. Вивчення потребує характер зазначених взаємозалежностей з огляду на необхідність поліпшення системи публічного адміністрування та підвищення рівня добробуту. Формування національної макроекономічної стратегії вимагає інтродукції категорії демографічної стійкості як основи забезпечення ендогенного зростання. Метою статті є аналіз, систематизація та розвиток теоретико-методологічних походів до визначення категорії демографічної стійкості та окреслення її ролі у акселерації процесів економічного зростання в умовах глобалізації. Теоретико-методологічною базою дослідження є наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених з обраної проблематики. Комплексний та багатоаспектний характер об'єкта і предмета вивчення зумовив інтродукцію системи методів та підходів, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження. Застосовано діалектичний, системний та структурний підходи, методи аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення, наукової абстракції. Позитивний емпіричний досвід розвинених та емерджентних економік доводить, що на зміну обсягу ВВП чинить вплив множина як природних (загальна чисельність та щільність населення, частка економічно активного населення у загальній структурі, рівні народжуваності та смертності, середня очікувана тривалість життя тощо), так і механічних (характер і динаміка міграції, рівень кваліфікації мігрантів тощо) факторів. Досягнення стійкого і прогнозованого стану соціального середовища та інтеграція демографічних змінних до моделі виробничої функції теоретично має підвищити результативність національного виробництва. Категорія демографічної стійкості може і повинна бути повноцінно інтегрована до соціальної та економічної стратегії розвитку держави з метою підвищення продуктивного потенціалу, пропорційного зростання людського та фізичного капіталу, якісної зміни громадського добробуту.

Ключові слова: демографічна структура, демографічна стійкість, економічне зростання, економічна стратегія, економічна стійкість.

Рис. 1., Літ. 39.

С. В. Козловский,

д. э. н., профессор, Донецкий национальный университет имени Василия Стуса,
г. Винница

А. В. Непиталюк, аспирант, Донецкий национальный университет имени
Василия Стуса, г. Винница

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ

Изменения численности и структуры населения вследствие объективного природного и механического движения определяют масштабы национального производства. Изучения требует характер указанных взаимозависимостей с учетом необходимости улучшения

системы публичного администрирования и повышения уровня благосостояния. Формирование национальной макроэкономической стратегии требует интродукции категории демографической устойчивости как основы обеспечения эндогенного роста. Целью статьи является анализ, систематизация и развитие теоретико-методологических подходов к детерминации категории демографической устойчивости и определение ее роли в акселерации процессов экономического роста в условиях глобализации. Теоретико-методологическим базисом исследования являются научные труды зарубежных и отечественных ученых в контексте исследуемой проблематики. Комплексный и многоаспектный характер объекта и предмета изучения обусловил применение системы методов и подходов, что позволило обеспечить концептуальное единство исследования. Использованы диалектический, системный и структурный подходы, методы анализа и синтеза, сравнения, обобщения, научной абстракции. Положительный эмпирический опыт развитых и эмерджентных экономик демонстрирует, что на изменение объема ВВП оказывает влияние множество как природных (общая численность и плотность населения, доля экономически активного населения в общей структуре, уровни рождаемости и смертности, средняя продолжительность жизни и т.д.), так и механических (характер и динамика миграции, уровень квалификации мигрантов и т.д.) факторов. Достижения устойчивого и прогнозируемого состояния социальной среды и интеграция демографических переменных в модель производственной функции теоретически должно повысить результативность национального производства. Категория демографической устойчивости может и должна быть полноценно интегрирована в социальную и экономическую стратегию развития государства с целью повышения продуктивного потенциала, пропорционального роста человеческого и физического капитала, качественного изменения общественного благосостояния.

Ключевые слова: демографическая структура, демографическая устойчивость, экономический рост, экономическая стратегия, экономическая устойчивость.

S. V. Kozlovskyi,

Doctor of Economic Sciences, professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

A. V. Nepytyaliuk,

postgraduate student, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

THEORETICAL ASPECTS OF DEMOGRAPHIC SUSTAINABILITY

Both natural and migration processes affect the population's size and structure, determining the scale of public production. The nature of those interrelations – considering the constant need to improve the system of public administration and to increase the social welfare as well – requires a profound study. The national macroeconomic strategy should be designed, regarding the introduction of demographic sustainability as the basic category to ensure endogenous growth. The purpose of this paper is to analyze, to systematize and to develop the theoretical and methodological determination approaches to the category of demographic sustainability as well as to outline its role in the economic growth processes' acceleration under conditions of globalization. Theoretical and methodological bases of this study are represented by the scientific works, addressing the problem in question, of domestic and foreign scientists. The dialectical, systemic and structural approaches, the methods of analysis, synthesis, comparison, generalization, and scientific abstraction were applied. Empirical experience proves that the GDP's dynamics is influenced by the plurality of natural (total population and population density, specific weight of economically active population, fertility and mortality rates, average life expectancy, etc.) and mechanical (character and dynamics of migration, level of migrants' qualifications etc.) factors. The national production's efficiency could be enhanced by the achievement of the social environment's sustainable and predictable state

and by the integration of demographic variables into the production function's model as well. The category of demographic sustainability could and should be integrated into the social and economic development strategy in order to increase productive potential, to activate both human and physical capital's growth as well as to raise public welfare.

Keywords: demographic structure, demographic sustainability, economy growth, economic strategy, economic sustainability

Постановка проблеми. Зміна економічної парадигми в Україні на початку 1990-х спричинила перетворення в усіх сферах суспільного буття, що зокрема призвело й до зрушень у демографічній структурі. Водночас соціально-демографічні процеси, не лише виступають надбудовою трансформацій у системі господарювання, а й обумовлюють останні. Наукова проблематика пов'язана з визначенням оптимальної демографічної структури, здатної забезпечити стійке зростання та розширене відтворення є надзвичайно актуальною, особливо з врахуванням специфіки емерджентної економіки. Основні характеристики природного і механічного руху населення України є негативними і вплинути на них держава може лише опосередковано. Проте деякі соціально-демографічні характеристики можуть бути скореговані на основі імплементації національної економічної стратегії. Іманентна сутність демографічної стійкості як інституційної передумови економічного зростання практично не досліджена у вітчизняному науковому дискурсі, будучи при цьому важливою проблематикою у західній економічній теорії. Це обумовлює актуальність проблематики наукового пошуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних дослідників роль соціально-демографічних чинників, зокрема й певних аспектів демографічної стійкості, у забезпеченні економічного розвитку ґрунтовно вивчали Д. Е. Блум [1–2], А. К. Келлі [3], Т. Лінд [4], Б. Малмберг [4], П. Е. Робертсон [5], Ю. фон Хаген [6], Р. М. Шмідт [3], Дж. Д. Сакс [2], Р. Б. Фріман [1]. Серед вітчизняних дослідників проблематики внесок зробили О. М. Гладун [7], С. В. Козловський [8], І. О. Курило [9], Е. М. Лібанова [10], А. І. Романюк [7] тощо.

Визначення питань, які не вирішені в даній для дослідження проблематиці. Формування економічної стратегії потребує інтродукції

специфічної категорії демографічної стійкості як базового поняття. Дотепер категорії демографічних змін та економічної стійкості у вітчизняній науці розглядалися переважно роздільно, що обумовлює потребу в уточненні понятійного апарату та сучасного глосарію суспільно-гуманітарних дисциплін.

Метою статті є систематизація та розвиток теоретико-методологічних походів до визначення категорії демографічної стійкості, інтеграція її у вітчизняний науковий дискурс та окреслення її ролі у забезпеченні ендogenous економічного зростання за умов глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Попри відсутність уніфікованого підходу до визначення самої категорії, дослідження демографічної стійкості мають певну традицію у західній науці. Так, Ананд та Сен розглядають множинну взаємозалежність людського розвитку та економічної стійкості, інтродукуючи специфічну категорію етичного «універсалізму» у якості перманентного прагнення до неупередженості запитів між поколіннями певного громадянства, дійшли висновку про необхідність балансу між суспільною неупередженістю, стійким економічним розвитком, оптимальними пропорціями економічного зростання та вимогами сучасності. Наближаючись до визначення демографічної стійкості, вони не пропонують методики оцінювання впливу змін у чисельності та структурі суспільства на загальні пропорції та динаміку відтворювального процесу [11]. МакМайкл, Батлер та Фолк пропонують концепцію «зверненої стійкості» у якості інтегральної проблематики, що поєднувала і вдосконалювала б заходи із соціально відповідального ведення бізнесу, захисту довкілля, підвищення якості життя та, на цій основі, зниження рівнів захворюваності і смертності, подовження середньої очікуваної та фактичної тривалості життя, зростання людського капіталу, розширення виробництва [12].

На основі визначень стійкості в економіці можна зробити висновок, що стійка господарська система задовольняє одночасно багатьом критеріям, зокрема: – на макрорівні активно протидіє ймовірному деструктивному впливу екзогенних чинників, мімікрує та адаптується до змін зовнішнього середовища, не втрачаючи при цьому унікальності та ідентичності, пристосовуючись до

прогресивних зовнішніх модифікацій, що потенційно здатні принести корисний ефект у перспективі; – на мікрорівні підтримує оптимальні динамічні множинні співвідношення між елементами ендегенного середовища у відповідності до обраної стратегії розвитку та з урахуванням дії лагових ефектів; – на мезорівні взаємодіє із аналогічними і суміжними комплементарними системами галузі та регіону; – на універсальному рівні діалектично сприймає і визначає вектор розвитку глобальної економіки [8].

Емпіричний досвід дозволяє виділити наступні властивості демографічно стійкої системи за умов глобалізаційних перетворень: – автоматична елімінація деструктивного впливу екзогенних дестабілізуючих факторів (наприклад, еміграції осіб високої кваліфікації та імміграції некваліфікованих робітників і економічно неактивного населення) шляхом використання вбудованих механізмів, інструментів і важелів виваженої соціальної, освітньої, медичної, фіскальної, міграційної, культурної політики; – оперативне сприйняття значимих трансформацій структури суспільства з безумовним збереженням національної ідентичності, одночасне пристосування до прогресивних зовнішніх модифікацій, що здатні принести корисний ефект у перспективі; – перманентна підтримка оптимальних або максимально наближених до таких динамічних множинних співвідношень між елементами ендегенного середовища згідно теорії соціальної стратифікації; – залучення до світових процесів глобалізації та регіоналізації, участь у міжнародному поділі праці, обміні досвідом та технологіями; – інерційність зміни чисельності та структури населення країни, що характеризується високою прогнозованістю.

Конвергенція демографії та економіки у потужний міждисциплінарний напрям відбулася у західному науковому дискурсі на рубежі 1970–1980-х років. Саймон та Гобін, вивчаючи відповідні соціально-демографічні та економічні взаємозалежності для країн, що розвиваються, ідентифікували лаговий ефект зростання народжуваності, оскільки результати суспільного виробництва, отримані наприкінці 1970-х, безпосередньо залежали від трудової діяльності осіб, що народилися значно раніше [13]. Вчені не змогли дійти однозначного

висновку щодо впливу демографічної динаміки на економічне зростання у короткостроковому періоді, але висунули гіпотезу про існування такого зв'язку в довготривалій перспективі. Блум та Фріман відзначили, що країни зі співставними темпами економічного зростання можуть суттєво різнитися за показниками народжуваності і смертності, а це не дає однозначної відповіді на питання про характер впливу природного приросту населення на масштаби суспільного відтворення [1].

Келлі та Шмідт послідовно дослідили множинні взаємозалежності змін сукупної чисельності населення та темпів економічного росту у країнах з розвинутою та емерджентною економікою із метою ідентифікації базисних детермінант демографічних змін [3]. За результатами їх дослідження, до 1970-х років причинно-наслідкової залежності між вказаними змінними практично не відслідковувалося, проте, починаючи з 1980-х, виявилися дві протилежні тенденції: а) для країн, що розвиваються, абсолютне зростання чисельності населення впливало на темпи росту макропоказників переважно негативно; б) для економічно розвинених країн між зазначеними показниками міг існувати й позитивний зв'язок.

Доладо, Горія та Ічіно успішно інтегрували статистичну оцінку міграційних процесів до моделі довгострокового економічного зростання Соллоу–Свана [14]. Авторський колектив дійшов висновку, що для країн ОЕСР протягом періоду 1960–1990 років внесок іммігрантів у накопичення людського капіталу виконував роль своєрідного компенсатора (принаймні, часткового) для негативного ефекту розрідження капіталу та змін у чисельності і структурі населення. Фон Хаген та Вальц, дослідивши міграційні процеси на моделі ендогенного розвитку для двох країн, дійшли висновку, що характер впливу механічного руху залежить від спеціалізації кожної із досліджуваних країн, а також від професійної підготовки та рівня компетентності мігрантів [6]. Робертсон, проаналізувавши міграційні процеси із застосуванням моделі Узави–Лукаса, довів, що притік низькокваліфікованих іммігрантів призводить до зниження темпів економічного розвитку [5].

Вихідною гіпотезою є припущення про доцільність забезпечення демографічної стійкості як базисної умови довгострокового зростання економіки. Слід припустити, що зміна обсягу ВВП у розрахунку на одну особу залежить від множини соціально-демографічних параметрів (1.1):

$$\Delta GDP_{PC_i} = f \left(\sum_{j=1}^n D_j \right), \quad (1.1)$$

де GDP_{PC_i} – ВВП у розрахунку на одну особу (*gross domestic product per capita*) в країні i ; D_j – значущі соціально-демографічні показники в країні i .

Сукупна продуктивна спроможність національної економіки визначається мультиаргументною виробничою функцією, що за умов інформатизації та інтелектуалізації процесів праці в найзагальнішому вигляді може бути представлена моделлю 1.2:

$$GDP_i = f (K_i, L_i, H_i, R_i, \tau_i), \quad (1.2)$$

де K_i – обсяг фізичного капіталу (*physical capital*) в країні i ; L_i – обсяг трудових ресурсів / робочої сили (*labor force*) в країні i ; H_i – обсяг людського капіталу (*human capital*), що залежить переважно від доступності суспільству освітніх та медичних послуг в країні i ; R_i – обсяг інших ресурсних детермінант (*resources*) виробництва в країні i ; τ_i – рівень технології (*technology*), досягнутий в країні i .

Технологічний фактор, що є ключовим при визначенні ефективності продуктивної функції, взагалі може бути оцінений лише апроксимовано на основі багаторівневого компаративного міжнаціонального аналізу. Тому емпірична евалюація впливу демографічних процесів на економічне зростання здійснюється із застосуванням модифікованого варіанту виробничої функції 1.3:

$$\Delta GDP_{PC_{i(t,t+n)}} = f (GDP_{PC_{i_t}}, X_t; Z_{(t,t+n)}), \quad (1.3)$$

де $\Delta GDP_{PC_{i(t,t+n)}}$ – потенційна зміна ВВП у розрахунку на одну особу у часовому інтервалі $(t, t+1)$; $GDP_{PC_{i_t}}$ – початковий рівень ВВП у розрахунку на одну особу у країні; X_t – значущі власне економічні та соціально-демографічні чинники впливу на початку досліджуваного періоду; $Z_{(t, t+n)}$ –

множина значущих факторів, що мають тривалий характер впливу у часовому інтервалі $(t, t+I)$ та діють як на економічні, так і суміжні детермінанти розвитку, зокрема на обсяги заощаджень, доходність інвестицій, суспільно-політичну стабільність тощо.

Вплив масиву соціально-демографічних чинників на темпи і масштаби економічного зростання залежить загалом від: а) загального рівня економічного розвитку досліджуваної держави чи регіону; б) сучасних та ретроспективних співвідношень смертності та народжуваності; в) характеру і загальної спрямованості міграційних процесів, в т. ч. освітньо-професійної підготовки та рівня компетентності мігрантів, їх виробничої та бізнес-культури тощо Тому модель 1.4 модифікується наступним чином:

$$\Delta GDPPC_{i(t,t+n)} = f \left[GDPPC_t, X_t, Z_t, \{D_{t,t+n}, D_{t,t+n} \times GDPPC_t\} \right], \quad (1.4)$$

де соціально-демографічні чинники D включають поточні рівні народжуваності $CFR_{t,t+n}$ (*current fertility rate*) та смертності $CMR_{t,t+n}$ (*current mortality rate*), а також рівень $LFR_{t-15,t+n-15}$ народжуваності з урахуванням 15-річного лагу (*lagged fertility rate*).

Запропонована методика недосконала, оскільки не враховує смертність немовлят, дітей та підлітків віком до 15 років, проте численні емпіричні дослідження довели обґрунтованість гіпотези про існування зв'язку між ретроспективною народжуваністю та поточним рівнем ефективності суспільного виробництва.

Демографічна стійкість суспільства визначається динамічним балансом його економічно активної та неактивної страт, в контексті чого особливого значення набуває сучасний тренд старіння населення, властивий більшості сучасних розвинених та емерджентних країн. У фокусі державної політики має перебувати не лише коефіцієнт демографічного навантаження, що детермінує кількість економічно неактивних мешканців, що припадають на одного активного, а й множина відносин соціального страхування в контексті їх впливу на структуру споживання та реальні доходи населення.

Старіння населення в сучасному західному науковому дискурсі

переважно розглядається в якості бар'єру для економічного розвитку, а отже й демографічної стійкості. Лі дослідив вплив старіння населення й супровідного сповільнення приросту його чисельності на дію інституційних механізмів, ендогенних стимулів економічного росту і соціокультурні цінності. Серед наслідків автором відзначено тенденцію до росту капіталоємності і витрат на оплату праці, зниження операційної рентабельності, що частково компенсується за умов цільової підтримки осіб похилого віку державними трансфертами [15]. Колумас, проаналізував соціально-економічні наслідки процесу старіння населення, запропонувавши виділяти три типи суспільств, для кожного з яких характерні особливості редистрибутивних процесів: 1) старіюче (*ageing*), де частка населення віком понад 65 років становить 7–14 %; 2) старе (*aged*), де відповідний показник складає 14–20 %; 3) надстаре (*hyper-aged*), де частка людей похилого віку перевищує 21 %. Виділені типи характеризуються різними іманентними продуктивними потенціалами, рівнями податкового навантаження та іншими значущими характеристиками, що визначають рівень добробуту [16]. Ван дер Гааг та де Беер проаналізували, яким чином нинішній демографічний перехід з потенційної вигоди (*demographic dividend*) може перетворитися в навантаження (*demographic burden*) для економіки. Автори розглянули регіональні особливості старіння міського та сільського населення в країнах ЄС та довели, що навіть зростання рівня зайнятості до цільових показників стратегії *Europe 2020* при збереженні поточного тренду старіння не дозволить досягнути індикативних значень економічного розвитку. Залежно від регіональних характеристик автори запропонували певний функціонал щодо модифікації економічної політики [17].

Старіння населення проявляється й у трансформації структури споживчих вподобань, що детермінує розподіл доходів. Воно спричиняє низку експліцитних та імпліцитних явищ, які впливають на пропорції суспільного виробництва. До основних проявів старіння населення можна віднести: 1) зростання публічних видатків на охорону здоров'я та солідарне пенсійне забезпечення; 2) збільшення ставок соціального страхування; 3) певний дефіцит

людського капіталу, необхідного для забезпечення стійкого розширеного відтворення; 4) домінування страхових пенсійних заощаджень домогосподарств над їхніми капітальними інвестиціями; 5) збільшення приватних витрат на охорону здоров'я. Доцільним видається аналіз співвідношення між часткою населення похилого віку в загальній структурі та часткою соціальних відрахувань у структурі валового внутрішнього продукту. Вказані співвідношення проаналізовано для низки країв Центральної та Східної Європи за період 1991–2017 років представлено на рис. 1.

За наведеною класифікацією Колумаса у якості старіючого може бути охарактеризоване населення Білорусі, Польщі, Росії та Словаччини, в той час як населення всіх інших держав представленої вибірки – старе. Соціальні відрахування і податки на працю за міжнародним групуванням є *distortional* фіскальними інструментами, тобто їх застосування спотворює пропорції суспільного відтворення, впливаючи на особисті доходи у розпорядженні й поведінку економічних агентів. Наприклад, за оцінкою Єврокомісії в ЄС соціальні внески та податки на фонд оплати праці складають до двох третин всіх податків на працю. Частка перерозподілу ВВП через систему державного обов'язкового соціального страхування опосередковано характеризує демографічне навантаження, оскільки не враховує приватні пенсійні внески, проте створює інформаційну базу для формування демографічної політики.

Для Болгарії, що характеризується найвищою у вибірці часткою населення віком понад 65 років – 17,19 % (при середньому показнику 14,66 %) – властива доволі низька середня питома вага соціальних відрахувань у ВВП на рівні 8,39 % (середнє значення – 11,29 %). Максимальна частка соціальних відрахувань у ВВП – 14,38 % – характерна для Чехії, де частка населення старшого віку сягнула позначки 14,04 % у 2005 році й з того часу зросла до 19,42 %, забезпечивши середнє значення показника на рівні 14,80 %. Це майже відповідає показнику України – 14,78 %, однак середня частка соціальних відрахувань у ВВП в нашій державі 3,39 п. п. нижча, становлячи 11,00 % (що близько до відповідного індикатора в Білорусі та Естонії). Наймолодшим

впродовж періоду 1991–2017 років було населення Словаччини, де середня частка осіб похилого віку у загальній структурі складала 11,96 %, при чому соціальні відрахування були високими – 13,49 %, – поступаючись за цим параметром лише Чехії.

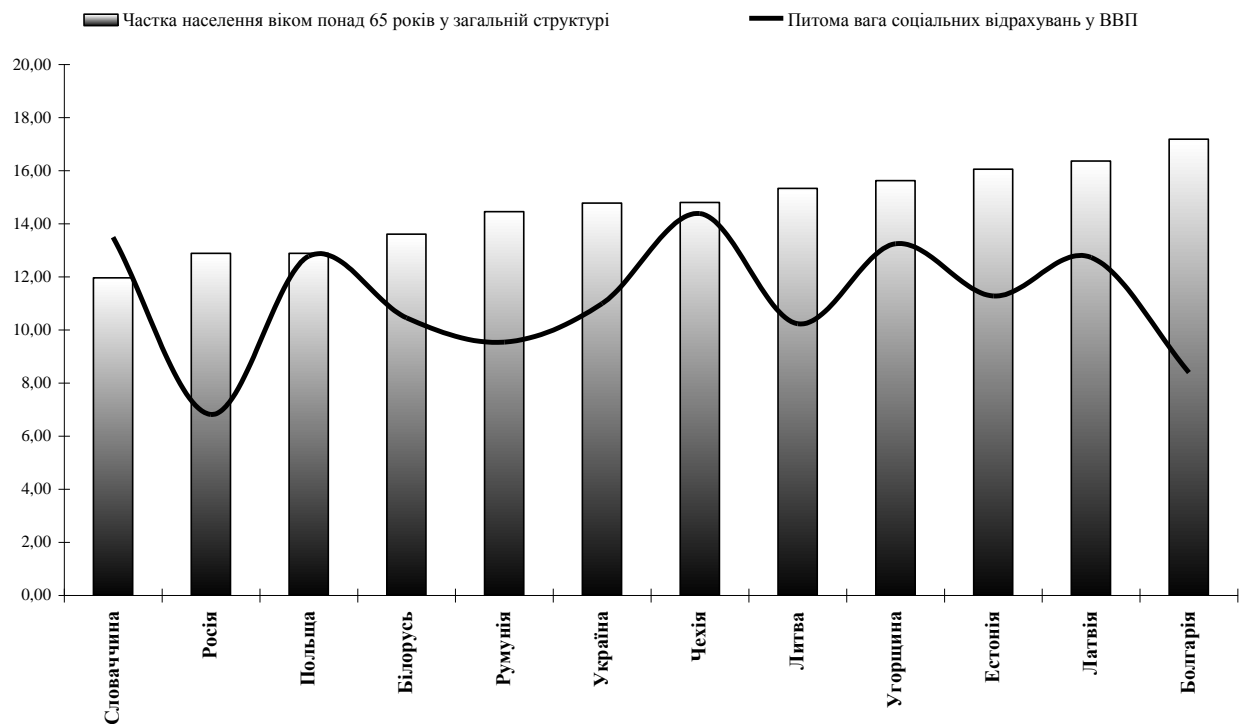

Рис. 1. Частка населення старшого віку у загальній структурі та питома вага соціальних відрахувань у ВВП країн Центральної та Східної Європи в 1991–2017 роках, %

Джерело: побудовано автором за даними Світового Банку [18].

З метою поглиблення аналізу в досліджуваному інтервалі було виділено періоди 1991–2000, 2001–2010 та 2011–2017 років. Загальний тренд залишався незмінним, проте було відмічено деякі флуктуації. Переважно наймолодшим впродовж періоду було суспільство Словаччини, проте в інтервалі 2011–2017 років середня частка населення віком понад 65 років виявилася найнижчою для Росії. Стрімке старіння населення відмічено в Латвії, Естонії, Угорщині. Водночас в Білорусі зафіксовано «омолодження» населення на 0,14 п. п. в період 2011–2017 років, у порівнянні з попереднім десятиріччям, що навряд чи слід пояснювати демографічним бумом.

Разін, Седка і Свагель у міждисциплінарному дослідженні наголошують на зростанні в країнах з розвинутою економікою частки електорату, що одержує пенсію. При цьому автори зазначають, що вагома частка досліджуваного ними сегменту продовжує активну соціально-трудова діяльність, залишаючись платниками податків, а це певним чином впливає й на точність результатів. Науковці вказують на необхідність врахувати взаємонакладання поколінь (*generations' overlapping*), що визначає динаміку продукування інтелектуального капіталу [19]. Комік та Уайтхаус наголосили на суттєвому зростанні середньої очікуваної тривалості життя після виходу на пенсію для розвинених країн, в межах 13,4–17,3 років для чоловіків та 16,8–22,1 років для жінок до 2050 року, що має знайти відгук у корекції пенсійного віку [20]. Однак для трансформаційних економік ситуація є значно складнішою, що обумовлює необхідність імплементації стратегії демографічної стійкості.

Теоретично можна виділити та згрупувати наступні фактори забезпечення демографічної стійкості та оптимальних пропорцій відтворювального процесу:

- а) макроекономічні: – реальний валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу за паритетом купівельної спроможності; – темп зростання реального валового внутрішнього продукту; – середній рівень доходів та майнової диференціації населення; – рівень інфляції; – загальний обсяг та композиційна структура публічних видатків; – обсяг державних та приватних витрат на розвиток людського капіталу, в т. ч. на науку і освіту, охорону здоров'я, духовний і фізичний розвиток тощо; – адекватність та справедливість податкової компоненти національної фіскальної політики;
- б) суспільно-політичні: – загальний розвиток і якість демократичних інститутів правової держави та громадянського суспільства; – рівень правової свідомості і культури громадян; – дієвість та транспарентність система державного управління; – загальний рівень розвитку місцевого самоврядування; – мережа інститутів соціальної інфраструктури; – гуманістичне спрямування соціально-демографічної політики; – інститут громадського контролю якості суспільних послуг;
- в) природні, зокрема екологічні та географічно-кліматичні: – стан

навколишнього середовища; – агрокліматичний потенціал; – природно-ресурсний потенціал; – специфіка географічного розташування; г) соціально-демографічні: – загальна чисельність та щільність населення; – статевовікова структура населення; – питома вага економічно активного населення, а також частки населення віком до 15 та понад 65 років у загальній структурі; – фактичні рівні зайнятості та безробіття; – загальний рівень народжуваності (поточний та з урахуванням лагового ефекту); – рівень смертності, а т. ч. осіб працездатного віку; – середня очікувана тривалість життя при народженні; – природний та механічний рух населення; д) соціокультурні: – якість та доступність освіти; – середня тривалість навчання; – академічна мобільність, якість та доступність медичних послуг; – рівень забезпечення духовних потреб.

Водночас зростання рівня народжуваності посилює навантаження на систему публічних фінансів, форсуючи перерозподільні процеси, загалом збільшуючи споживчі витрати населення, одночасно знижуючи схильність до інвестувань та заощаджень (особливо за умов слабкості інституціоналізації фінансових відносин) [21–23]. Однак інтенсифікація та зміна структури споживання може відіграти роль імпліцитного важеля пожвавлення суспільного виробництва. Старіння нації очікувано негативно впливатиме на економічне зростання; проте поліпшення якості і перманентне оновлення асортименту медичних послуг, збільшення рівня їх доступності, в т. ч. й шляхом градуальної імплементації механізмів страхової медицини, та інші позитивні зрушення у сфері охорони громадського здоров'я, прогнозовано позитивно впливатимуть на збереження населенням креативного потенціалу, а отже можуть чином компенсувати згаданий дестабілізуючий ефект.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Демографічна стійкість може бути дефініційована як здатність суспільства автоматично підтримувати та, застосовуючи в разі необхідності імпліцитні компенсатори, відновлювати власну структуру в контексті соціальних страт за низкою значимих параметрів, зокрема щодо рівня економічної активності, а також освітньо-професійної та компетентнісної підготовки населення, на основі чого

оптимізуються пропорції продукування інтелектуального і фізичного капіталу, забезпечується інтенсифікація та неперервність виробництва, підвищується рівень громадського добробуту. Комплекс демографічних чинників, зокрема динаміка чисельності та щільності населення, частки у його структурі економічно активних осіб, рівнів народжуваності (поточного і ретроспективного, з урахуванням 15-річного лагу впливу народжуваності на формування сегменту економічно активного населення) та смертності, середньої очікуваної тривалості життя тощо суттєво впливає на економічне зростання у довгостроковій перспективі. За умов глобалізації загострюється проблема механічного руху населення, оскільки невідповідність освітньо-кваліфікаційних рівнів емігрантів та іммігрантів може порушити баланс продуктивних сил. Стан демографічної стійкості є стратегічною задачею реалізації національної соціально-економічної політики, необхідною умовою оптимізації масштабів і пропорцій суспільного виробництва. Для досягнення зазначеного стану необхідна координація заходів соціальної, фіскальної, міграційної, культурної політики. Виникає потреба вдосконалення методів оцінювання чинників впливу на демографічну стійкість.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Bloom, D. E., & Freeman R. B. (1988). Economic Development and the Timing and Components of Population Growth. *Journal of Policy Modeling*, vol. 10 (1), pp. 57–81.
2. Bloom, D. E., Sachs, J. D., Collier, P., & Udry, C. (1998). Geography, demography, and economic growth in Africa. *Brookings papers on economic activity*, vol. 2, pp. 207–295.
3. Kelley, A. C., & Schmidt, R. M. (1995). Aggregate population and economic growth correlations: the role of the components of demographic change. *Demography*, vol. 32 (4), pp. 543–555.
4. Lindh, T., & Malmberg, B. (1998). Age structure and inflation – a Wicksellian interpretation of the OECD data. *Journal of Economic Behavior & Organization*, vol. 36 (1), pp. 19–37.

5. Robertson, P. E. (2002). Why the tigers roared: capital accumulation and the East Asian miracle. *Pacific Economic Review*, vol. 7 (2), pp. 259–274.
6. Hagen, J. von, & Walz, U. (1995). Social security and migration in an ageing Europe. *Politics and Institutions in an Integrated Europe*, vol. 1, pp. 177–192.
7. Романюк А. І. Демографічні тенденції в Україні : минуле, сьогодення і майбутнє / А. І. Романюк, О. М. Гладун // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 3. – С. 21–42.
8. Козловський С. В. Концепція управління стійкість сучасної економічної системи як основа забезпечення її розвитку / С. В. Козловський, О. В. Рудковський, А. В. Козловський // Економіка та держава. – 2017.– № 12. – С. 4 – 8.
9. Курило І. О. Народжуваність та материнство в Україні : регіональний аспект / І. О. Курило, С. Ю. Аксьонова, Б. О. Крімер // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – № 1. – С. 65–79.
10. Либанова Э. М. Демографические сдвиги в контексте социального развития / Э. М. Либанова // Демографія та соціальна економіка. – 2014. – № 1. – С. 9–23.
11. Anand, S., & Sen, A. K. (1996). Sustainable human development: concepts and priorities. In ODS Discussion Paper Series, no. 1.
12. McMichael, A. J., Butler, C. D., & Folke, C. (2003). New visions for addressing sustainability. *Science*, vol. 302 (5652), pp. 1919–1920.
13. Simon, J. L., & R. Gobin. (1980). The Relationship between Population and Economic Growth in LDCs. *Research in Population Economics*, vol. 2, pp. 215–234.
14. Dolado, J., Goria, A. & Ichino, A. (1994). Immigration, human capital and growth in the host country. *Journal of population economics*, vol. 7 (2), pp. 193–215.
15. 32. Lee, R. (2016). Macroeconomics, aging, and growth. *Economics of Population Aging*. Vol. 1, pp. 59–118.
16. Coulmas, F. (2007). *Population decline and ageing in Japan-the social consequences*. Routledge.
17. Van Der Gaag, N., & De Beer, J. (2015). *From Demographic Dividend to Demographic Burden: The Impact of Population Ageing on Economic Growth in*

- Europe. Tijdschrift voor economische en sociale geografie, vol. 106 (1), pp. 94–109.
18. World Bank Open Data [Electronic Resources] / Access to the resource <https://data.worldbank.org/> – Title of the screen.
19. Razin, A., Sadka, E., & Swagel, P. (2002). The aging population and the size of the welfare state. *Journal of Political Economy*, vol. 110 (4), pp. 900–918.
20. Chomik, R., & Whitehouse, E. R. (2010). Trends in pension eligibility ages and life expectancy, 1950-2050. Organisation for Economic Co-operation and Development.
21. Pasichnyi, M. (2017). Empirical study of the fiscal policy impact on economic growth. *Problems and Perspectives in Management*, vol. 15 (3), pp. 316–322. doi : [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15\(3-2\).2017.01](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15(3-2).2017.01)
22. Chugunov, I., & Pasichnyi, M. (2018). Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. *Investment Management and Financial Innovations*, 15 (4), 113-122. doi: 10.21511/imfi.15 (4).2018.09
23. Пасічний М. Д. Фінансова політика держави : монографія / М. Д. Пасічний. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. – 440 с.